

Valta ja edistys

Erkki Liikanen

Daron Acemoglu ja Simon Johnson,

Valta ja edistys.

Suom. Kimmo Pietiläinen. Terra Cognita 2023, 504 sivua.

Daron Acemoglu on julkaissut *James Robinsonin* kanssa jo klassikoiksi nousseet teokset *Why Nations fail* (2012) ja *The Narrow Corridor* (2019). Ne ovat avanneet kasvun mysteeriota ja korostaneet instituutioiden suurta taloudellista ja yhteiskunnallista merkitystä. Jo ennen näitä, vuonna 2005 Acemoglu, Robinson ja *Simon Johnson* olivat julkaisseet artikkelin *Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Growth*. Acemoglu ja Johnson ovat MIT:n ja Robinson Harvardin professoreita.

Kun kiitettävän nopeasti suomennetun uuden kirjan (englanniksi *Power and Progress*) tekijöillä on tällainen tutkimushistoria, ja kun Johnson oli välillä myös IMF:n pääekonomisti, käsillä olevan uuteen teokseen kohdistuvat odotukset ovat korkealla. Eikä lukija pety. Silti ei voi olla hämmästelemättä Acemoglun valtavaa, korkeatasoista tuotantoa, jonka vankka pohja on taloustieteessä, mutta joka ulottuu laajalle taloushistorian ja muiden yhteiskuntatieteiden piiriin.

Kirja haastaa lukijan heti alusta lähtien. Se kertoo, kuinka johtajat, journalistit ja poliitikot kertovat, miten olemme vääjäämättä menossa kohti parempaa tulevaisuutta teknologian ennennäkemättömän kehityksen ansiosta. Niinhän meistä moni ajattelee, minäkin siinä joukossa. Olemme olleet vastaavassa tilanteessa myös aikaisemmin.

Kirjan ensimmäinen esimerkki on kaukaa, vuodelta 1791, jolloin *Jeremy Bentham* esitti vanhien rakenteeksi ns. panoptikon. Sen avulla oikein valaistussa, ympyrän muotoisessa rakennuksessa voidaan luoda vaikutelma, että keskuksessa olevat vartijat valvovat kaikkia koko ajan, vaikka heitä ei näkyisi. Brittihallitus ensin innostui suunnitelmasta, mutta ei lopulta myöntänyt sille rahoitusta. Idea jäi elämään, ja George Orwellin *1984* perustuu oikeastaan samaan ajatukseen.

Samuel Bentham, Jeremyn veli, oli idean alkuperäinen esittäjä ja työskenteli tehdasteollisuudessa. Monet tehtaat organisoitiin Benthamin ajatusten mukaan, vaikka varsina-

sia panoptikoneja ei rakennettukaan. Taitavien kankaankutojien työ pilkottiin osiin, joista monet tehtiin uusilla koneilla. Ammattitaidottomia työläisiä ja myös naisia ja lapsia palkattiin yksinkertaisiin, toistuviin tehtäviin jopa 14 tunniksi päivässä. Työvoimaa valvottiin tarkasti, jotta tuotanto ei hidastuisi. Ihmiset uupuivat ja monet paloivat loppuun.

Kirja nostaa pitkin matkaa esille esimerkkejä keksinnöistä, jotka eivät johtaneen vain yhteiseen hyvään. Laivanrakennus mahdollisti valtameripurjehdukset ja toi joillekin valtavia omaisuuksia. Samat laivat kuljettivat miljoonia afrikkalaisia orjuuteen uuteen maailmaan ja mahdollistivat sortojärjestelmät.

Teknologian avulla voidaan saavuttaa paljon, mutta ellei sen käyttöä ja kannustimia suunnata oikein, vahingot voivat olla hirvittäviä. Kiinan kommunistinen puolue ja Facebook käsitellään kahtena rinnakkaisena esimerkkinä pitkin kirjaa.

Kiinan kommunistisen puolueen tuella maan yritykset loivat sosiaalisen luottoluokitusjärjestelmän. Sen avulla kerätään informaatiota yksilöistä ja epäluotettavasta toiminnasta. Tämän on katsottu olevan pohja järjestelmälle, jossa autoritaarista valtaa pidetään yllä ankaralla valvonnalla ja aineiston keruulla. Puoluejohtajat päättivät ja yritysjohtajat toteuttivat. Niiltä kansalaisilta ei kysytty, joiden sananvapauteen, koulutukseen, työllistymiseen, asumiseen, matkustamiseen tai jopa pääsyyn valtion palveluihin päätös vaikuttaa.

Yllättäen Kiinan puolueen aisapariksi nostetaan Facebook ja sen perustaja *Mark Zuckerberg*. Vuonna 2018 Zuckerberg ilmoitti yhtiön algoritmia muutettavan siten, että se tuottaa käyttäjille ”merkityksellisiä sosiaalisia vuorovaikutuksia”. Tarkoitus oli lisätä alustan käyttöä, koska ihmiset olivat erityisen kiinnos-

tuneita tuttaviansa julkaisuista ja klikkasivat niitä.

Seurauksena Facebookissa vietetty aika kasvoi, mutta se lisäsi myös misinformaatiota ja poliittista polarisaatiota. Valheet ja harhaanjohtavat väitteet leviävät nopeasti kuluttajalta toiselle. Käyttäjäkunta kasvoi ja mainosmyynti moninkertaistui. Päätös vaikutti paljon laajemmalle kuin tuolloiseen 2,5 miljardin käyttäjäkuntaan. Poliittiset seurauksen ulottuivat myös niihin, jotka eivät alustaa käyttäneet.

Acemoglu ja Johson kysyvät, mikä oli Kiinan kommunistisen puolueen ja Facebookin päätösten motiivi? Kumpikaan päätös ei ollut tieteen ja teknologian sanelema. Ne eivät olleet huikean teknologisen kehityksen seuraava vaihe. Molemmilla oli omat etunsa. Kommunistinen puolue halusi murskata vastustajansa ja Facebook lisätä mainostuloja. Kansalaisilta ei kysytty Kiinassa, eikä Facebook myöskään kysynyt käyttäjiltä. Vaikka Facebook mainitaan kirjassa useimmin, samaan joukkoon luetaan Twitter, Youtube ja Google.

Miten tässä näin kävi? Lopputulos on vasta-kohta sille, miten internetin ja sosiaalisen median ajateltiin vaikuttavan poliittiseen keskusteluun ja demokratiaan. Internetin uskottiin vahvistavan demokratiaa ja ajavan diktatuurit puolustuskannalle, kun informaatio paljastaa soron ja väärinkäytökset. Sosiaalinen media tekisi mahdolliseksi kansalaisten avoimen poliittisen keskustelun. Varhaiset todisteet tukivatkin tätä näkemystä.

Päätäjät olivat myös tällä kannalla. Hillary Clinton oli yksi näkyvimmistä ja julisti vuonna 2010, että internetin vapaus olisi keskeinen osa hänen strategiassaan levittää demokratiaa maailman eri puolille. Miten näistä toiveista huolimatta päädyttiin maailmaan, jossa digitaaliset välineet ovat autoritaaristen hallintojen

valvonnan välineitä ja ääri liikkeiden masinoiman harhaisen informaation pesä? Historiallisia esimerkkejä kirjassa haetaan natsi-Saksan ajan radiolähetyksistä, jolloin propagandaministeri Josef Goebbelsin johdolla radiota käytettiin juutalaisten ja ”bolševikkien” vastaisen vihan lietsomiseen ja natsien kannatuksen nostamiseen.

Tutkijat kysyvät, mihin on tänään kadonnut Jürgen Habermasin hahmottelema julkisuusfoorumeineen, joilla ihmiset voivat keskustella vapaasti ja muodostaa käsityksiä ilman asemaan perustuvaa hierarkiaa. ”Demokratia murtuu” parahtaa Acemoglun ja Johnsonin kirjan toiseksi viimeisen luvun otsikko.

Tähän ongelmaan Acemoglu ja Johnson haavevat vastausta. He hylkäävät molemmat ääripäät, sekä internetin luoman euforisen demokratisoitumisen haaveen ja toisaalta sen kauhukuvan, että digitaaliset välineet olisivat luonnostaan epädemokraattisia. Digitaalinen teknologia ei ole demokratialle myönteinen eikä sitä vastaan. Se on yleiskäyttöinen teknologia. Sitä olisi voitu niin haluttaessa käyttää toisin. Sen sijaan, että teknologiaa käytetään tehostamiseen ja työvoiman vähentämiseen, sitä voidaan ainakin sen rinnalla käyttää työvoiman taitojen ja toimintakyvyn monipuolistamiseen.

Mitä sitten pitäisi tehdä? Onko tilanne jo menetetty? Acemoglu ja Johnson eivät tähän alistu, ja esittävät kirjan viimeisessä luvussa koko joukon parannuskeinoja. Luvun otsikkona on ”Teknologian uudelleen suuntaaminen”.

Historiasta haetaan vauhtia ja kuvataan, kuinka kulta- ja öljykaudella syntyi ennennäkemättömän suuria yhtiöitä. Johtajista häikäilemättömpiä kutsuttiin rosvoparoneiksi. He hankkivat valtavia omaisuuksia ottamalla käyttöön uusia teknologioita ja yhdistämällä keskenään kilpailevia yrityksiä. Yrityksillä oli myös

vahvat siteet poliittiseen päätöksentekoon. Standard Oil hallitsi öljyä, Carnegie terästä, DuPont kemialla ja J.P. Morgan pankkialaa.

Mutta sitten tälle kehitykselle syntyi asteittain voimakas vastaliike, ja vähitellen uudistukset seurasivat. Tärkeää oli trustien sääntely ja pilkkominen, uudet rahoitussäännökset sekä korruptiion lopettamiseen tähtäävät uudistukset.

Vaikka nykyiset ongelmat ovat digitaalisia ja globaaleja, tuon kauden opetukset ovat Acemoglun ja Johnsonin mielestä olennaisia. Ensimmäinen muutos on tapahtunut ilmastonmuutoksen osalta, kun narratiivi muuttui. Siinä *Rachel Carsonin* julkaisema *Äänetön kevät* (ilmestyi englanniksi 1962) oli avainteos. Uuden narratiivin myötä myös ilmasto nousi keskiöön. Hiiliveroa pidetään hyvin tärkeänä. (Suomi saattoi sen Maailmanpankin mukaan voimaan ensimmäisenä maailmassa. Tätä ei kirjassa mainita, Ruotsi kyllä. Näin usein käy myös laatuteoksissa.)

Sama narratiivien ja normien muutos tarvitaan myös teknologiassa. Uudesta teknologiasta käytävän keskustelun tulisi keskittyä uusien tuotteiden ja algoritmien nerokkuuden lisäksi siihen, toimivatko ne ihmisten hyväksi vai heitä vastaan. Juuri teknologian suuntaa koskevien päätösten tulee kuulua niihin kriteereihin, joilla yhtiötä ja sen arvoa määritellään.

Acemoglun ja Johnsonin mukaan digitaaliset teknologiat voidaan rakentaa siten, että ne parantavat työntekijöiden tuottavuutta nykyisissä tehtävissä ja luovat uusia tehtäviä ihmisten kykyjä lisäävän koneilyn avulla. Ne voivat myös tuoda käyttökelpoisempaa informaatiota päätöksentekoon ja rakentaa uusia alustoja, jotka yhdistävät erilaisia taitoja ja tarpeita omaavat ihmiset.

Myös tasapainottavia toimia tarvitaan. Ammattiliitoilla oli aikanaan USA:ssa tärkeä

merkitys ja kirjan mukaan niin on myös tänään. Tarvitaan yrityskohtaista toimintaa ja myös laajempaa yritystason ylittävää yhteistyötä. Saksalaista ”kahden radan” järjestelmää pidetään tästä hyvänä esimerkkinä. Acemoglun ja Johnsonin mukaan USA:n ja Britannian yrityskohtaiset työmarkkinamallit eivät riitä.

Miten suunnata uudelleen teknologian kehittämiseen liittyvät päätökset? Käytetäänkö niitä vain valvontaan ja seurantaan? Vähentävätkö ne työn osuutta arvonlisästä? Täydentävätkö uudet menetelmät ihmisten kykyjä vai automatisoivatko ne työn, kun ne on otettu käyttöön?

Suurten yritysten pilkkominen on myös esillä. Google, Facebook ja Amazon dominoivat nykyään. Aikoinaan Standard Oil ja AT&T pilkottiin. Pilkkominen ja trustien vastainen toiminta on täydentävä väline.

Perustavoite on Acemoglun ja Johnsonin mukaan teknologian suuntaaminen uudelleen pois automaatiosta, valvonnasta, aineiston keräämisestä ja digitaalisesta mainonnasta.

Valta ja edistys nojaa tukevaan historialliseen analyysiin eikä epäröi esittää radikaaleja toimenpiteitä. Kirjaan kannattaa tarttua ja sulatella lukemaansa. Daron Acemoglu on aikamme suuria ekonomisteja ja Simon Johnson hänen yhteistyökumppaninsa pitkältä ajalta.

Acemoglun ja Johnsonin teos olisi mainio sytyke myös uudelle eduskunnalle monipuoliseen keskusteluun datan ja digitaalitekniikan mahdollisuuksista. Facebookin EU-toimiston johtaja Brysselistä, Aura Salla valittiin uuteen eduskuntaan. Liikenne- ja viestintäministerinä toiminut Timo Harakka on tehnyt huomiota herättäneen kirjan *Datakapitalismi kriisien maailmassa* (2023), ja jatkaa nyt eduskunnassa. Muitakin keskustelijoita varmaan liittyisi joukkoon. Tuota keskustelua jään odottamaan. □